

tehettek meg, ha nem kellett építkezések s új beszerzések miatt egészen új intézményt létesíteniök. Hiszen éppen a DANKANITStól közölt 1822. esztendei nagyon becses leltárban látható, hogy az összeírók milyen sok minden kisebb-nagyobb berendezési és felszerelési tárgyról adtak számot, amiket éppen a XVIII. század elején még az eléggé vagyonos enyedi kollégiumnak sem lehetett módjában beszereznie vagy elkészíttetnie.

A továbbiakban most már tisztán áll előttünk a malomnak az 1717. évben történt megszűnése, az épület falának és a szárazító sásfáknak 1722-ben csupaszon való felmeredése, majd 1819. esztendei újra történt felépüléséről s 1843-ban bekövetkezett végleges megszűnéséről szerzünk biztos tudomást.

HEREPEI JÁNOS

Ferenczffy Lőrinc nyomdájának történetéhez. FERENCZFFY Lőrinc, az irodalom-pártolásáról és nyomdavasárlásáról ismert királyi titkár, 1634. március 29-én a következőket írta BATHYÁNY Ádámnak: „Nagod kegyes ajánlása szerént Contentus uolnek, hogy Nd concurralna a typographjaia ide engedesenek.” Június 30-án megismétli kérését: „merészlem leuelem által Nagodat megh találny, kérúen és várwán az Nagod promotioját, és hogy Nagod gyamolitasaval urgealtathassam én is az typographjat.” Végül 1635. március 24-én ezeket írja: „Hogy penigh, Nagod urj és bechewletes oblatioja szerent gyamolom legyen, nagy biztomban Nagodhoz ismeglen bochatam szekeremet dolgojsmmal egygyewt az Tjypographia eszkoezert, hogy azt az segítségetis comportaluan az enimmel, annál hamerebb az dolgozashoz ember karját keszethesse feol.”¹

E három, a levelekből kiragadott mondat, de a levelek teljes egésze is, a kérdések egész sorát veti fel a magyar könyv kutatója számára. A FERENCZFFY-nyomda és az azon nyomott könyvek már eddig is foglalkoztatták a kutatást. Az alábbiakban ezek eredményeit is számbavéve, megkíséreljük a kérdésekre választ adni.

Lósy Imre váradi püspök, később PÁZMÁNY utóda az esztergomi érseki székben, 1628. április 8-án írta PÁZMÁNYNAK Prágából: „Ferenczffy Uram megvette az Typographiát; én nem tudom, mit fog vele mivelní, minthogy innét ki kell indulni; azon félek, hogy minden dolga vesztébe marad, mert számtalan sok díb dáb vagyon a Typographiához.”² A „typographia”, melyet FERENCZFFY vásárolt, a prágai SESSIUS, SESE-nyomdának egy része volt. Tulajdonosa Pavel SESE nem ismeretlen kutatóink előtt. 1605 óta működött és pedig 1610 óta már mint prágai egyetemi könyvnyomtató. 1609—1610. évektől a cseh rendek szolgálatában állott, és egymás után adott ki antikatolikus könyveket. Már 1607-ben nyoma van magyarországi kapcsolatainak. Ekkor adta ki JESSENIUS a JESSEN egyik művét, 1615-től fogva pedig egymás után jelennek meg nála a magyarországi protestáns szlovák írók, OMASZTA Stephanus, RICZINSKY Samuel, FRADELIVS Petrus, JESSENIUS a JESSEN Johannes művei.³ Annál feltűnőbb, hogy a magyar nyelvű katolikus irodalom is helyet kap nyomtatványai között. 1615-ben itt jelenik meg, az ismeretlen szerzőjű *Imádságos könyv* és LÉPES Bálint *Imádságos könyve*, majd 1616-ban a *Fényes tükrök* és 1617-ben a *Pokoltól rettentő Tükrök*, 1616-ban PÁZMÁNY Péter műve, a *Csepregi Szeqyenvallás*.⁴ E feltűnő ténynek az a magyarázata, hogy LÉPES Bálint mint királyi kancellár 1616—17-ben több mint másfél esztendőt egyhuzamban Prágában

¹ FERENCZFFY Lőrinc három levelét a Függelékben közöljük.

² MILLER, Jacob Ferdinand: *Epistole . . . Petri Pázmány*. Bvda, 1822. I. tom. 219. l.

³ RMK III. 1049, 1158, 1176, 1228, 1229, 1259, 1260.

⁴ RMK. I. 458, 469, 470, 476 és MTA Könyvtára RM irod. 8 r. 175.

töltött.⁵ A protestantizmussal rokonszenvező SESE nem térhetett ki a magyar királyi kancellár könyvrendelése elől.

1622 után, mikor a cseh protestánsokon a Habsburgok győzedelmeskedtek, és megindult a csehországi ellenreformáció, SESE nyomdája lassú hanyatlásnak indult. Az egyetemi nyomda a jezsuitáké lett. 1623-ban még kiadja NYÉKI VÖRÖS MÁTYÁS *Dialogusát*, azután már magyarországi szerző műve nem jelent meg nála.⁶ A nyomda hanyatlásnak indult, és hogy SESE könnyítsen nehéz helyzetén, nyomdája egy részét JOHANN SIXT VON LERCHENFELD leitmeritzi kanonoknak, egy másik részét FERENCZFFY LŐRINCNEK adta el. Ő maga a nyomda maradványával tovább tengődött, 1631-ből van utolsó nyoma működésének.⁷

A FERENCZFFY LŐRINC által megvásárolt nyomdai anyag további sorsát végig kísérhetjük azoknak a fametszetű képeknek megjelenésében, melyek először az 1615-ben kiadott, ismeretlen szerzőjű *Imádságos könyvben*, majd NYÉKI VÖRÖS MÁTYÁS *Dialogusában* jelennek meg, és FERENCZFFY VÁSÁRLÁSÁT követően, majd egy századon át diszítói könyveinknek. PRÁGÁBÓL elkerülve, a bécsi RICKHES MIHÁLY nyomdász által nyomott könyvben, HAJNAL MÁTYÁS jezsuita *Az Jesus szívet szerető szíveknek aytatosságára* frott művében bukkannak elénk.⁸

A HAJNAL MÁTYÁS művét kiadó RICKHES MIHÁLY, egykor a magyar könyveiről jólmert FORMICA MÁTÉ tanítványa, 1627-ben kért engedélyt a nyomdák felett felügyeletet gyakorló bécsi egyetemtől új officina alapítására. Benyújtott kérelmében a következőket írta: „weile gegenwertige läuffe und Zeiten also schwär beschaffen, das wir khaum selbsten mit der Kunst vnserr Nahrung erwerben, vnd uns durchbringen können . . . ansetzen . . . weile ohne Euer gnaden gnedige bewilligung vnd Zensur wir nichts auflegen vnd truckhen dörrffen, dawo dann, wann vnserr Zahl gemehret, auch consequenter die Nahrung geschmelert wird”.⁹ Ez a pár sor kulcsot szolgáltat későbbi működésének megértéséhez. Nem volt gazdag ember, nyomdája nem volt tőkeerős üzleti vállalkozás. Rá lehetett szorulva arra, hogy a magánán kívül más nyomdában is vállaljon munkát. Így, amikor a pozsonyi érseki nyomda KÁLDY György két hatalmas prédikációs kötetét nyomja 1631-ben, a munka irányítását, amint az a kötetek impresszumaiból megállapítható, RICKHES vállalja.¹⁰ Pozsonyban bizonyosan nem volt akkor a nagy munka vezetésére alkalmas művezető, és így arra RICKHEST szerződtették. Amikor FERENCZFFY a SESE-nyomdát megvásárolta, ugyancsak RICKHESSEL állapodott meg. Gondolhatunk arra, hogy FERENCZFFY nála helyezte el a nyomda felszerelését is, de valószínűbb, hogy RICKHESTŐL függetlenül a maga házában vagy más helyen szereltette azt fel.

RICKHES néhány éves könyvnyomtató működése alatt maga is nyomott magyar könyveket. Így a RICKHES-nyomdában készült BARANYAI PÉTER győri kanonok költségén a vasárnapi és ünnepi *Evangeliumok és epistolák* gyűjteménye és DRASKOVICH György pécsi püspöknek, ALAMIZSNÁS SZENT JÁNOS ereklyéinek, a pozsonyi mauzóleumban történt elhelyezése alkalmával írott, *Brevis Narratio Translationis S. Joannis* című munkája.¹¹

A FERENCZFFY-nyomdában, RICKHES nevével jelent meg az Etienne BINET francia jezsuita könyvén alapuló, HAJNAL MÁTYÁS imakönyve. Ebben találjuk meg, egyéb

⁵ O. L. Batthyány lt. Missiles: Lépes Bálint levelei. 28,901—907. sz.

⁶ OSZK RMK I. 532a.

⁷ VOLF, Josef: *Geschichte des Buchdrucks in Böhmen und Mähren bis 1848*. Weimar, 1928.

⁸ RMK I. 576.

⁹ MAYER, Anton: *Wiens Buchdrucker-Geschichte 1482—1832*. Wien, 1883. I. köt. 225. l.

¹⁰ RMK I. 601, 602.

¹¹ RMK I. 575 és III. 1473.

fa- és rézmetszekkel a SESE-féle metszeteket.¹² És itt jelent meg François de MONTMORENCI francia jezsuita *Cantica*ja is.¹³ Az előbbi 1629-ben, az utóbbi 1632-ben. Mindkettő elé FERENCZFFY Lőrinc írt előszót, HAJNAL könyvét ESZTERHÁZYNÉ NYÁRY Krisztinának, a MONTMORENCI kötetet SENNYEI István győri püspöknek, a győri káptalan nagyprépostjának és minden kanonokjának ajánlja. Ennek rézmetszetű címlapján azonban nem szerepel RICKHES neve. Nem kétséges azonban, hogy ezt is RICKHES nyomtatta a FERENCZFFY sajtóján. Ez a könyv is, mint HAJNAL műve illusztrált. A SESE-féle metszeteken kívül több olyan záródísz is találunk benne, melyek a SESE nyomtatványokban is szerepelnek.

Úgy látszik FERENCZFFY kapcsolata e két kötet kiadása után RICKHESSEL megszakadt. RICKHES 1635-ben meghalt.¹⁴ De FERENCZFFY 1632 után már nem állott vele kapcsolatban. A BATTHYÁNY Ádámhoz írott levelek tanúsága szerint, más megoldást keresett. Mi lehetett ennek oka? Aligha tévedünk, ha arra gondolunk, hogy FERENCZFFY ezidőben már öreg ember, és vagyoniilag is gyengén állott. A BATTHYÁNY-nyomda megszerzésével kísérletet akart tenni arra, hogy RICKHES vagy bárki más segítségével, az maga „dolgosj”-val, a maga vállalkozásában nyomtassa könyveit. Az eddig kiadott könyvek nem hozhattak nagy hasznot számára. A leveleiben említett *Magyar Ország és Nemzetrel való Historia* nyomtatása minden anyagi erejét igénybe vette volna, ezért a BATTHYÁNY-nyomdával szerette volna a magáét megerősíteni, hogy ne kelljen más nyomdára szorulnia. A BATTHYÁNY-féle nyomda Pápán volt, amelyet utoljára BERNHARDT Máté vezetett. Létesítése BATTHYÁNY Ferenc nevéhez fűződik. TAKÁTS Sándor szerint „a tudományok terjesztésére typografiát vásárolt s könyvnyomtató műhelyt állított fel”. PATHAY István pápai ref. lelkész 1617-ben írja: „Mivelhogy Uristen ő szent nevének dicséretiért nagyságodat erre hozta, hogy az tipografiát meg hozatta, nagyságod ne feledkezzék el felépítése felől.”¹⁵ Másfél évtizeden át vezette BERNHARDT a nyomdát. Tevékenységének 1632-ből találjuk utolsó nyomát.¹⁶ BATTHYÁNY Ádám ez időben katolizált, és a vallásváltoztatás után erőteljesen a protestantizmus ellen fordult. Az ősz KANISAI PÁLFI János református püspököt Németújvárról előző BATTHYÁNY bizonyára nem hagyta protestáns kézen a tulajdonát képező nyomdát.¹⁷ Pápáról elszállította valamelyik birtokára, és FERENCZFFY, aki BATTHYÁNYVAL sűrűn levelezett és bizalmas kapcsolatban volt, értesülve a nyomda működésének megszüntetéséről, előbb

¹² RMK I. 576 BINET könyvének címe: *Les saintes faveurs du petit Jesus au Cœur qu'il aime et qui l'aime*. (SOMMERVOGEL: *Bibliothèque de la Compagnie de Jesu*. Paris, 1894. I. köt. 1497.) RICKHES nyomdájában, 1631-ben, LAMORMAIN Henrik fordításában latinul is megjelent (MAYER *i. m.* I. köt. 230. l.).

¹³ RMK III. 1474. Első kiadása: Francisci MONTMORENCI e Societate Jesu *poetica Cantiorum Sacrorum expositio*. Ad S. D. N. Urbanum Papam Dvaci, ex officina Patteniana, 1629. — Bécsben 1630-ban kétféle formátumban is megjelent, SOMMERVOGEL szerint (V. köt. 1258), de MAYER id. műve nem ismeri e kiadásokat, viszont FERENCZFFYÉT SOMMERVOGEL nem ismeri.

¹⁴ MAYER *i. m.* I. köt. 214. l. VARJAS Béla alább idézendő tanulmányában (21. l. 35. sz. jegyz.) magyarázatát próbálja adni annak, hogy RICKHES Máté 1641-ben betűanyagát felfrissítette. A FERENCZFFY-féle betűanyag Pozsonyba szállításával hozza ezt kapcsolath. RICKHES Máté anyjától vette át a nyomdát, ami soha nem tartozott a jól felszerelt közé. Az özvegy kezén, bár csak kevés könyv jelent meg, a nyomda felszerelése elhasználódott, tehát fiának a további eredményes munka érdekében előbb fel kellett frissítenie a betűkészletet. Ez pedig nem függött össze feltétlenül a FERENCZFFY-nyomda felszerelésének Pozsonyba vitelével. Egyébként az özvegy nyomtatványai között magyar nyelvűt nem ismerünk.

¹⁵ TAKÁTS Sándor: *Zrínyi Miklós nevelő anyja*. Bp. 1917. 65. l. — A TAKÁTStól idézett levél a második világháború után elveszett.

¹⁶ EÖTVÖS Lajos: *A pápai nyomda története*. Századok. 1868. 320. l. Uő.: *Pótlék a pápai nyomda történetéhez*. Századok. 1868. 737—740. l. — RMK I. 625.

¹⁷ TAKÁTS Sándor: *Zrínyi Miklós nevelő anyja*. Bp. 1917. 125—126. l.

szóban, majd levélben kérte BATHYÁNYT, segítse annak átengedésével céljai megvalósításában. Ám az átadás nem ment olyan könnyen. 1632. március 29-én küldi ez ügyben első, reánk maradt levelét, és még egy év múlva is csak azt írja: „nagy biztomban Nagadhoz ismeglen bochattam szekeremet dolgosjmmal egyewtt az Typographia eszköözert.” Végülis nem tudjuk, a nyomdát magkapta-e?

1633-ban és 1636-ban harmadik és negyedik kiadásban jelent meg Bécsben NYÉKI Vörös Mátyás *Dialogus*-a, melyet 1623-ban először SESE adott ki, s amelyben a SESE-féle metszetek is szerepeltek.¹⁸ Az új kiadások tipográfiai elrendezése azonos az elsővel. Impresszumukban a nyomdász nevét nem tüntetik fel. Felmerül a kérdés, ha RICKHESSzel FERENCZFFY kapcsolata megszűnt, ki volt e könyvek nyomdásza, kinek a felügyelete alatt készültek? Bécsi könyvekről, bécsi kiadásról lévén szó, a kor egyik legkiválóbb bécsi officinájára kell gondolnunk, a magyar könyveiről jól ismert FORMICA-nyomdára. Feltevésünket megerősíti a FORMICA nevével jelzett egyik kiadvány is. 1637-ben adja ki KOPCSÁNYI Márton *Imádságos könyvetské-jét* harmadik kiadásban.¹⁹ Impresszumában FORMICA Máté nevét találjuk, a könyvben pedig a SESE-féle metszeteket.

Ennek magyarázatát csak abban lelhetjük, hogy FERENCZFFY a BATHYÁNY-nyomda átengedésének meghiusulása után nem kísérletezett tovább, hanem mint korábban RICKHESSzel, most FORMICA Mátéval egyezett meg, és a tőkeerős, vagyonos nyomdász segítségét vette igénybe, aki valószínűleg valamelyik segédjét engedte át a FERENCZFFY-nyomda munkájának irányítására. Talán éppen COSMEROVIUS Máté volt az, aki ekkor FORMICÁNál dolgozott, s aki ez időből jól ismerhette a nyomda állapotát úgy, hogy később arról tanúvallomást is tehetett.²⁰ Felmerül annak lehetősége, hogy FORMICA KOPCSÁNYI művének kinyomtatása alkalmával a metszeteket FERENCZFFYTől kölcsönözte. De ez nem valószínű. FORMICA Bécs egyik legnagyobb nyomdájának tulajdonosa volt. Volt neki elég felszerelése ahhoz, hogy KOPCSÁNYI könyvét a maga készletéből illusztrálja. Ő semmi esetre sem kért FERENCZFFYTől, inkább adott, mint azt alább bizonyítjuk.

FORMICA 1638-ban meghalt, és az öreg FERENCZFFY, akinek jövedelme is csekély volt, többé nem adott ki könyvet.²¹ 1640-ben LIPPAY György érsek megvette FERENCZFFYTől nyomdáját és, hogy a TELEGDY-nyomda Nagyszombatba 1639-ben történt visszaszállítása után a pozsonyi érseki nyomdát, melyet a jezsuiták kezeltek, megerősítse, FERENCZFFY nyomdáját Pozsonyba szállíttatta, és az érseki nyomdának ajándékozta.²² FERENCZFFY ezután nemsokára meghalt.²³ P. NÉMETH, aki ekkor a pozsonyi nyomdát vezette, az erősen elhasznált és megkopott FERENCZFFY-féle betűkészletet megújíttatta. Ennek megtörténtéről tanúskodott COSMEROVIUS. A pozsonyi nyomda először HAJNAL Mátyás imádságos könyvének második kiadásában használta fel a SESE-féle metszeteket.²⁴ Majd NYÉKI Vörös Mátyás,²⁵ PÁZMÁNY Péter²⁶ és mások könyveiben találko-zunk velük, hogy egészen a század végéig díszítsék a kis formátumú, kézben viselésre alkalmas ájtatos könyveket.²⁷

¹⁸ KUDORA Károly, *Magy. Könyvszle.* 1881. 181. l.

¹⁹ RMK I. 665.

²⁰ IVÁNYI Béla—GÁRDONYI Albert: *A királyi magyar Egyetemi Nyomda története.* Bp. 1927. 41. l.

²¹ MAYER *i. m.* 214. l.

²² IVÁNYI—GÁRDONYI *i. m.* 41. l.

²³ SZILÁGYI Lóránd: *A Királyi Secretariusok intézménye és az újkori magyar állam.* Domanovszky eralékkönyv. Bp. 1938. 558. l.

²⁴ RMK I. 730.

²⁵ RMK I. 763.

²⁶ RMK I. 836, 747, 1576.

²⁷ RMK I. 1171, Széchényi Ktár. RMK I. 1379a.

Összegezve vizsgálódásunkat, meg kell állapítanunk, hogy a FERENCZFFY-nyomdának csak a legszükségesebb felszerelése volt. Ezért szüksége volt mindig valamely másik nyomda segítségére is. FERENCZFFY ezt előbb RICKHES Mihállyal, majd a BATTYÁNY-féle kísérlet után FORMICA Mátéval oldotta meg. E nyomdák segítsége nemcsak személyi természetű volt, ami RICKHES Mihály vagy valamelyik FORMICA-segédnek nyomtató munkájában nyilvánult meg, hanem a hiányzó felszerelési eszközök átengedésében is. Ezért volt szüksége FERENCZFFY-nek, mikor a saját lábára akart nyomdájával állani, a BATTYÁNY-nyomda felszerelésére is.

A FERENCZFFY-féle nyomda történetének felvázolása után, vizsgálnunk kell magukat a metszeteket is. Részint azokat, amelyek a SESE-nyomda két könyvében, az 1615-i kiadású *Imádságos Könyvben* és NYÉKI VÖRÖS Mátyás *Dialogusának* 1623-i első kiadásában szerepelnek, részint pedig azokat, melyek a FERENCZFFY-nyomda Bécsben megjelent könyveiben, a SESE-féle metszetek társaságában jelennek meg. A bécsi könyvek, melyeknek kiadása FERENCZFFY-hez kapcsolódik, a következők:

1. HAJNAL Mátyás: *A Jesus Szívét szerető szíveknek ájtatosságára... megmagyaráztatót könyvecske*. Bécs, Rickhes Mihály, 1629.²⁸
2. MONTMORENCI Franciscus: *Cantica*. Bécs, 1632.²⁹
3. NYÉKI VÖRÖS Mátyás: *Dialogus*. Bécs, 1633.³⁰
4. NYÉKI VÖRÖS Mátyás: *Dialogus*. Bécs, 1636.³¹
5. *Balassi Bálintnak Istenes Éneki*. Bécs, ?³²
6. KOPCSÁNYI Márton: *Keresztyen Imádságos Könyvechke*. Bécs, Formica Máté, 1637.³³

A metszeteket tárgyuk szerint csoportosítva (amely csoportosítás egyben rajztechnikájukat is jellemzi), a SESE-nyomdában kiadott két könyv 19 metszete három csoportba osztható:

Az első csoportba tartoznak azok a metszetek, melyek JÉZUS életének egy-egy eseményét örökítik meg, vagy valamely szentet ábrázolnak. Ezek a következők: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 és a V21 sz. képek.^{33/a}

A második csoport képei egy-egy vallásos gondolat vagy a *Biblia* egy történetének emblématikus kifejezői. Ide tartoznak a halálra emlékeztető képek is. Ezek az RMK I. 458. sz. mű 207., 293., 312. lapján levő és a V3, V9, V13, V14, V15, V16, V23. sz. képek.

A harmadik csoportba egy remete szentet ábrázoló kép tartozik: V6. sz. kép. Amikor FERENCZFFY Lőrinc a SESE-nyomda egy részét megvette, és Bécsben RICKHES Mihállyal a *Jézus Szíve-imakönyvet* kinyomatta, a prágai kiadványokban szereplő metszetekből hetet felhasznált, de ezenkívül még tizenhárom SESETŐL vásárolt egyéb metszetet is, melyek közül egy a SESE-metszetek első csoportjába (a 171. lapon levő kép), öt a másodikba (a 150., 154., 163., 191. lapon levő és V25. sz. kép) sorolható. Három metszet az előbbiektől különböző rajz-technikájú emblématikus ábrázolás. Ezek más kiadványból nem ismeretesek. Valószínűleg RICKHES tulajdonában voltak. FERENCZFFY e sorozatok kiegészítésére készítettett magyar címer rajzokat is. Ezeket kiadványaiban felhasználta. (A VIERIX-féle Jézus-szíve képekről később szólunk.)

²⁸ RMK I. 576.

²⁹ RMK III. 1474.

³⁰ Széchényi Ktár. RMK I. 625a.

³¹ RMK I. 654.

³² *Balassa Bálintnak Istenes Éneki*. Kiad. VARJAS Béla. Bp. 1941.

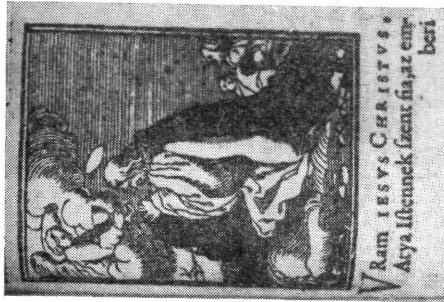
³³ RMK I. 665.

^{33/a} VARJAS Béla alább idézendő tanulmányában közölt képeket V-vel jelöljük

En Istenem, kirághen Moysesnek azt parancsolád, hogy szent földön álljék, le vonná lábát, és megkérte azurjat.

1. ábra

Vram iesvs Cera iervs. Aya Istennek szent fia, az embert.

2. ábra

Luc 13 v. 34.
E Bilegetnek az Sene kappan le gőz
mama, mert nem adna nekik, de
hisz Istennek, kérem, is te agn
szentnek

5. ábra

OH Irgalmasághnak 'Ary minden jóknak fogyhatalom forrása. Mégny szántalan jó események.

3. ábra

OH Iesus Christus az Te láretődnék, örökre való ide.

7. ábra

PRAEDICATIO VTAN
PRÆDIKATIO
szóval imádógh.

4. ábra

SMARIA LAVRETANA.
Eölleges menybely nagy

8. ábra

A MONTMORENCI kötet és NYÉKI Vörös Mátyás *Dialogus*-ának 1633—1636. évi kiadása csupán az eddig ismert metszeteket közli, de egyedül a MONTMORENCI *Cantica*-jában szerepel egy eddig nem közölt SZENT ISTVÁN kép is.

Megvizsgálva BALASSI *Istenes Énekeinek* bécsi kiadását, a problémák során kell végigtekintenünk. Irodalomtörténészeink választ várnak arra, hogy melyik nyomda nyomta és mikor? A könyv történetének vizsgálói a kötet illusztrációinak tarkaságára figyelnek fel, és keresnek magyarázatot. Előbb vizsgáljuk meg a kötet metszetanyagát tipológiailag. A SESE-féle nyomtatványok metszetei közül szerepel a kötetben a V3, V13, V14, V15, V16, V21 és a V23 sz. kép. HAJNAL *Jesus Szívének* . . . c. kötetéből szerepel a V15. sz. kép és NYÉKI Vörös Mátyás *Dialogus*-ának bécsi kiadásából egy halálfőt ábrázoló kép. Ellenben szerepelnek oly metszetek, melyek korábban a FERENCZFFY kiadványokban egyáltalán nem vagy éppen a FORMICA Máté által nyomott könyvben szerepeltek. 1631-ben FORMICA Máté nyomdájában készült KOPCSÁNYI Márton: *A Boldog Szűz Mária élete* c. könyve. Ennek A₂ lapján megtaláljuk a V20. sz. képet. Ugyancsak FORMICA nyomta KOPCSÁNYI egy másik művét, az 1634-ben megjelent, a *Keresztyeni tökelletes eltre intő. . . Elmélkedések*-et. Ennek címlapján szerepel a V11. sz. kép. A V11., V20. sz. kép szerepel az *Istenes Énekek* illusztrációi között is. Ezzel azonos rajztechnikával készült a V2, V10, V18. sz. kép. Ezenkívül még szerepel a SESE-kiadványok V6. sz. képével rokonítható V7. sz. kép és négy különböző időben és különböző technikával készült kép (V4, V17, V19, V22. sz. kép). A FORMICA kiadványokban szerepelt képek bátorítanak fel arra, hogy FERENCZFFY-nek a BATTHYÁNY-nyomda megszerzése körüli nehézségei, kudarca után FORMICÁban keressem RICHES utódát FERENCZFFY könyvei nyomásánál. A korábbi FORMICA kiadványokban szerepelnek olyan képek, melyeket ugyan a FERENCZFFY kiadványokban nem, de a nagyszombati nyomda könyveiben később megtalálunk. Ezeket FORMICÁTól szerezte FERENCZFFY, de felhasználásukra már az ő nyomdájában nem került sor, vagy a könyvek, melyekben szerepeltek, ma már ismeretlenek, elvesztek.

KOPCSÁNYI 1634 Boldogasszony havának (január) 16-ik napján keltezi könyvének NYÁRY Krisztinához intézett ajánlását. A rendi facultast a nyomásra 1634. február 12-én kapta meg; tehát a könyv 1634 közepére készülhetett el. FERENCZFFY még 1635 márciusában sem kapta meg a BATTHYÁNY-nyomdát. Ekkor FORMICÁhoz fordul, és vele nyomatja BALASSI *Istenes Énekeit*. Ennek ránkmaradt egyetlen példányának címlapja elveszett. Hiányzik tehát az impresszum, a nyomdással és a kiadás évszámával. Akár szerepelt a címlapon FORMICA neve, akár nem, mint a MONTMORENCI és NYÉKI Vörös kötetek esetében, a nyomdász mindenhogyan FORMICA vagy annak valamelyik segédje. FORMICA legjobb esetben is csak 1635 közepén kapcsolódhatott FERENCZFFY könyvnyomtató munkásságába. Ha ekkor neki is fogtak a BALASSI kötet nyomásának, az az év vége előtt aligha, de inkább 1636 elején készült el. 1636-ban készült még a *Dialogus* negyedik kiadása is. 1637-ben pedig FORMICA neve alatt, de FERENCZFFY betűivel és a SESE-metszetekkel jelenik meg KOPCSÁNYI Márton *Keresztyen Imadsagos könyvehke*-je. Ennek nyomási engedélyét DRASKOVICH György győri püspök 1637 Szent Bonaventura napján (július 14) keltezi. Tehát e mű 1637 második felében készült. A BALASSI és KOPCSÁNYI kötet betűi azonosak, ugyanabból a betűkészletből kerültek ki, mint HAJNAL Mátyás, NYÉKI Vörös Mátyás és MONTMORENCI könyvének betűi is. A KOPCSÁNYI kötet volt FORMICA és FERENCZFFY együttműködésének utolsó emléke. 1638-ban FORMICA még a maga nyomdájában kinyomja TELEGDI Miklós *Prédikációi* második kiadásának három vaskos kötetét.³⁴ Ez utolsó munkája volt, mert még ez évben meghalt.

³⁴ RMK I. 675, 676, 677.

A BALASSI kiadás történetével, az első bécsi kiadást hasonlóan sajtó alá rendező VARJAS Béla foglalkozott. Szerinte „a Balassa-énekek bécsi kiadásának 1632—1635 között, tehát még Rickhes Mihály életében kellett napvilágot látnia.”^{34a} Ő is a kötetben szereplő metszetek vizsgálatával jutott erre az eredményre. De csak a HAJNAL Máttyás és BALASSI kötetek metszeteit vizsgálta meg, és nem terjedt ki figyelme az egyes metszetek korábbi előfordulására, a metszeteknek SESE és FORMICA nyomdájában való megjelenésére is. Magunk ezek és a BATTHYÁNY levéltár dokumentumai alapján kíséreltük meg VARJAS eredményeit helyesbíteni, illetve tovább fejleszteni.

Összegezve: BALASSI Bálint *Istenes Énekeit* FERENCZFFY legkorábban 1635 végén, de inkább 1636-ban adta ki. FORMICA Máté közreműködésével nyomta, akitől a SESE-féle metszetdúccok kibővítésére újabbakat vásárolt, és azzal gazdagította a BALASSI kiadás illusztrációit.

1637 után FERENCZFFY nem adott ki könyvet. FORMICA 1638-ban meghalt, FERENCZFFY pedig eladta nyomdáját. A metszetek 1642-ben bukkannak ismét elénk, HAJNAL Máttyás *Jesus Szívét szerető . . . c. műve* második kiadásában, amely a pozsonyi érseki nyomdában, melyet jezsuiták vezettek, jelent meg.³⁵ Figyelemre méltó, hogy az első kiadásban szereplő VIERIX-féle képsorozatnak csak másolata szerepel a kötetben. Ennek magyarázata csak az lehet, hogy az első kiadás metszetének dűcai nem voltak FERENCZFFY tulajdonában. Ennek bizonyítéka lehet SÁNDOR István adata, mely szerint 1644-ben jelent meg *Jesus szent szíve képekkel, Énekekkel, s Imádságokkal*. Ez a könyv Bécsben jelent meg. Sajnos egy példányát sem ismerjük, pedig magyarázatul szolgálhatna arra, hová lettek HAJNAL első kiadásának VIERIX metszetei.³⁶ A HAJNAL kötet alapját képező BINET mű 1631-ben RICKHES nyomdájában LAMORMAIN Henrik latin fordításában jelent meg. Ezt megelőzte HAJNAL fordítása. Sajnos a LAMORMAIN fordításához könyvtárainkban nem jutottam. E fordítás lehet a VIERIX képekkel illusztrálva, és RICKHES így tarthatta magánál és használta fel LAMORMAIN fordításához.³⁷

A SESE-metszetek élete hosszú volt. Egészen a XVIII. századig találkozunk velük kézben viselésre alkalmas, ájtatossági könyvekben. A pozsonyi és nagyszombati nyomda gyakran használja, sokszor ékesíti velük PÁZMÁNY *Imádságos Könyvének* kiadásait, de más könyveit is. Népszerűségüket bizonyítja, hogy NÁDASDY Tamás potten-dorfi nyomdájában megjelent KOPCSÁNYI *Keresztyen Imádságos könyv*ekkeje 1669-ben. E kiadás számára 8 képét újra metszik.³⁸

FERENCZFFY nemcsak könyveket nyomott. Hivatalos nyomtatványokat, országgyűlési articulusokat is. Ő maga írja: „Az Orszagh Articulust kj nyomattam.” Ezek pompás tipográfiai kiállításukkal messze maguk mögött hagyják a hasonló nyomtatványokat.³⁹

Végül nézzük meg a *Magyar Ország és Nemzetreől walo Historiat*, melyet a BATTHYÁNY Ádámnak írott levelekben emleget. Két történeti műre gondolhatunk itt. Az egyik ISTVÁNFY Miklósnak PÁZMÁNY Péter kezdeményezésére írt *Historiaja*, amelynek kiadása körül FERENCZFFY is buzgólkodott.⁴⁰ Ez 1622-ben megjelent Kölnben. Gondolhatunk arra, hogy ennek második kiadását akarhatta sajtó alá adni. De valószínűbb az, hogy PETHŐ Gergely *Rövid magyar Cronicaja* volt ez a *Historia*. COSMERIOVIUS

^{34a} VARJAS Béla: *Balassa Bálint Istenes Énekeinek első kiadása*. Klny. a Magyar Könyvszlé-ből. Bp. 1940. 25. l.

³⁵ RMK I. 730.

³⁶ SÁNDOR István: *Magyar könyvesház*. Győr, 1803. 32. l.

³⁷ Lásd 12. sz. jegyzet.

³⁸ RMK I. 1092.

³⁹ RMK III. 1509, 1536.

⁴⁰ PÁZMÁNY Péter *Össze gyűjtött levelei*. Bp. 1910. I. köt. 207. l.

Máté 1660-ban Bécsben adta ki. PETHŐ Gergely nevét sokáig álnévnek tartották. ZRÍNYIT sejtették mögötte. Szász Béla, aki e feltevés eredetét megvizsgálta, PETHŐ Gergely művéről megállapítja, hogy „sokkal inkább teltett a korai ellenreformációnak minden indifferentizmust kizáró buzgalmaival”.⁴¹ PETHŐ erős katolikus érzelméről és ellenreformációs tevékenységéről ismert. FERENCZFFY jól ismerhette az országgyűlésekről, ahol utoljára 1625-ben képviselte Horvátországot.⁴² Sokkal inkább gondolhatunk arra, hogy az ő *Cronicáját* akarta FERENCZFFY kiadni, mert az Habsburgpárti-ellenreformációs szándékainak jobban megfelelt. Erről joggal írhatta BATTHYÁNY Ádámnak: „az Nemzetes elejnek sok jó Vitezj dologbólis emlékezeti foglalwa lesznek benne.” E szép tervét FERENCZFFY nem valósíthatta meg, a kiadás gondja a költő ZRÍNYIRE maradt.

Utoljára tegyük fel a kérdést, ki volt FERENCZFFY Lőrinc? A bolognai egyetem anyakönyve szerint trencsényi születésű volt. Az első adatot róla az olműzci egyetem *Album Studiosorum*-a őrizte meg. 1595. november 8-án iratkozott be fivérével, Pállal. A testvérek útjai azonban szétváltak, Pál a jezsuita rendbe lépett, Lőrinc pedig tanulmányainak befejezésére Bolognába ment. 1602. december 9-én jegyezték be az egyetem anyakönyvébe. A bolognai egyetemen három emléktábla is megemlékezik bolognai tartózkodásáról, az egyik praesesnek nevezi őt.⁴³ Hazatérve a magyar királyi kancellária szolgálatába lépett. HIMMELREICH Tiburtius királyi titkár mellett kezdi meg hivatali szolgálatát.⁴⁴ Hivatalba lépésének első pillanatától kezdve azok között látjuk, akik az ellenreformáció vezetői voltak. Már 1608 októberében ő másolja azt a PÁZMÁNY által fogalmazott beszédet, amellyel FORGÁCH Ferenc híboros, esztergomi érsek nevében LÉPES Bálint kancellár fogadta az országgyűlésre érkező MÁTYÁS főherceget.⁴⁵ Szoros kapcsolatot tartott a nyugati országrész főuraival és a katolikus főpappal. Fivére révén az egyre befolyásosabb jezsuita rend támogatója, de ugyanakkor a jezsuiták is támogatják őt. Befolyással volt a kormányzat minden ágára. Három királyi secretáriusa, bizalmas munkatársa. Ő terjesztette az uralkodó elé az ügyeket, melyekről véleményt mondott. Befolyása az ügyek intézésére olyan nagy volt, hogy a helytartó vagy ESZTERHÁZY Miklós nádor is gyakran kérték jóindulatát az ügyeknek kedvező véleményezésére.⁴⁶ Három évtizeden át szolgált, mint királyi secretárius, később pedig mint consiliárius. KEMÉNY János, aki bécsi tartózkodása alkalmával többször FERENCZFFY házában szállott meg, *Önéletírásá*-ban érdekes arcképet rajzol róla. „Ez hatalmas főexpeditor és csudás memóriájú ember vala, de felette részeges, és ugyan is azért csudáltatott elméje, hogy részegen is hivataljának megfelelt fogyotkozás nélkül.” Igen sordidus, fősvény embernek mondja, aki előkelő hivatali állása ellenére maga járt a piacra. Egy kacagató esetet is elmond, mikor éppen a piacról hívták az uralkodóhoz, és a császár szobájában, a mindig nála levő leveles táskából, mikor az aktákat elő vette, a piacon vásárolt kappan elszabadult, nagy ribilliót okozva. „Egyébkor is az leveles táskában darab sajtok, hagymák, zsemlye, néhányszor szalonnadarab is egyiránt volt közöslég; de azért elmés és igen hiteles ember vala, és már harmadik császárt szolgálta azon állapotban.”⁴⁷

⁴¹ Szász Béla: *Pethő Gergely Krónikájának kiadója* Magy. Könyvszle. 1912. 219—223. l.

⁴² MARGALITS Ede: *Pethő Gergely és Ratkay György*. Horvát—magyar történetírók. Kath. Szle. 1897, 300—303. l.

⁴³ HELLEBRANDT Árpád: *Az Olműzcben tanult magyarok*. Tört. Tár. 1888. 199 l., VERESS Endre: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai*. Bp. 1941. 119—121. l.

⁴⁴ SZILÁGYI Lóránd: *i. m.* 558—561. l.

⁴⁵ PÁZMÁNY Péter *Összegyűjtött levelei*. Bp. 1910. I. kötet. 35. l.

⁴⁶ SZILÁGYI: *i. m.* 560. l.

⁴⁷ KEMÉNY János *Önéletírása és válogatott levelei*. Bp. 1959. 154., 164—165. l.

A politikai életben vitt előkelő szerepe mellett figyelemre méltó kapcsolata volt korának íróival. LÉPES Bálint nyitrai püspök, királyi kancellár, a neves korabarokk egyházi író, hivatali előjárója volt, de emberileg is közvetlen kapcsolatban állottak. Együtt voltak 1612-ben a frankfurti császárkoronázáson. Június 4-én SZENCZI MOLNÁR Albert naplójában feljegyezte, hogy ekkor együtt ebédelt LÉPESEL és FERENCZFFYVEL. 1619-ben, II. FERDINÁND császár koronázása alkalmával, FERENCZFFY Frankfurtról kirándult Oppenheimbe, és itt ismét találkozott SZENCZI MOLNÁRRAL, aki megajándékozta a *Secularis Contio euangelica* című művel, amire FERENCZFFY BALÁSFY Tamással íratott cáfolatot.⁴⁸ 1619. évi frankfurti tartózkodása abból a szempontból is nevezetes, mert ISTVÁNFY Miklósnak, PÁZMÁNY Péter kérésére írott *Historiá*-ja kiadása ügyében is eljárta, és nyomdászt ajánlott. PÁZMÁNY intézkedett is a kézirat Frankfurtba küldéséről, de ISTVÁNFY műve végülis Kölnben jelent meg először.⁴⁹

NYÉKI VÖRÖS Mátyás kancelláriai szolgálata idején ismerkedett meg FERENCZFFYVEL, és onnan való távozása után is, a győri káptalan és a maga ügyes-bajos dolgainak intézésében gyakran vette igénybe segítségét. De mint író is kapcsolatban maradt vele. BALASSI Bálint és RIMAY János *Istenes Énekeinek* Bártfán megjelent első kiadását az első bécsi kiadás számára a maga költeményeinek felhasználásával alakította át NYÉKI VÖRÖS Mátyás katolikus jellegű ájtatossági könyvvé.⁵⁰ Hihetően politikai ügyek hozták össze a magyar közéletben szerepet játszó RIMAY Jánossal. Kettejük viszonyát jól jellemzi az a levél, melyet RIMAY 1623-ban Nagyszombatból írt FERENCZFFYNEK: „Ne kétellje kegd, hogy igen ne kívánám kegddel való szembe lételemet, egy vagy két óráig való beszélgetésemet és tekingetéseimet is azokban az dolgokban s eszközökben, akikben a kegd elméje gyönyörködik, fárad, szorgalmatoskodik, mivel az en elmém sem idegen afféle dolgoknak gömbölygetésétől.”⁵¹ Sok szó esett e beszélgetéseken a könyvről, az írókról, RIMAY FERENCZFFY nyomdavasárlásának hírére elővette a BALASSI és a maga költeményei kiadásának ügyét. MADÁCH Gáspár és RÁDAI András is szorgoskodnak a kiadás megvalósításában, de RIMAY előbb meghalt, nem érte meg költeményei megjelenését.⁵²

Van adatunk rá, hogy ő maga is forgatta a tollat. Nemcsak az általa kiadott könyvekhez írt előszót, hanem VÁSÁRHELYI Gergely, a hányatott életű jezsuita említi egy 1623-ban kiadott könyvének előszavában: „Ferenczffy Lőrinc wram is sok foglalatossági között ajtatos könyvetsket írt.”⁵³ Mi lehetett e könyvecske, nem tudjuk. Egyetlen példánya sem maradt ránk. De bármennyire sajnálatos e mű elkallódása, nem érinti FERENCZFFYNEK a régi magyar irodalom történetében betöltött szerepét. Hiszen PÁZMÁNY Péter, LÉPES Bálint, BALÁSFY Tamás, NYÉKI VÖRÖS Mátyás, HAJNAL Mátyás, KOPCSÁNYI Márton, SZENCZI MOLNÁR Albert és RIMAY János nevét látjuk FERENCZFFY Lőrinc kapcsolatai között. Ez az értékes névsor is bizonyítéka FERENCZFFY széleskörű irodalmi érdeklődésének és régi irodalmunk történetében való jelentős szerepének.

⁴⁸ SZENCZI MOLNÁR Albert *Naplója, levelezése és irományai*. Bp. 1898. 56. l.

⁴⁹ PÁZMÁNY Péter *Összegyűjtött levelei*. I. köt. 207. l.

⁵⁰ VÁRJAS Béla: *Ferenczfy Lőrinc és az első Balassa kiadás*. Irod. Tört. 1941. 57—64. l. JENEI Ferenc: *Az első Balassi-kiadás történetéhez*. Irod. Tört. 1951. 343—346. l. KLANICZAY Tibor: *Hozzászólás Balassi és Rimay verseinek kritikai kiadásához*. Magy. Tud. Akad. Nyelv- és Irodalomtud. Oszt. Közl. 1957.

⁵¹ RIMAY János *Összes művei*. Bp. 1955. 410. l.

⁵² RIMAY János *Államiratai és levelezése*. Bp. 1887. 321. l.

⁵³ VÁSÁRHELYI Gergely: *Világ kezdeteitől fogva*... Kassa 1623.

Függelék

1.

Illustrissime Domine Comes, Domine et patrone gratiosissime,

Seruitiorum obsequendissima commendatione praemissa. Nylván Vagyon Nagodnál minemeo regtol fogwa szandekom és igyekezetem lett legyen az Magyar Ország és Nemzetreol walo Historia kj bochtásában, melly proposjtjomom (!) hogy ez ideiglen kezdetet nem vehetett kewleomb kowleomb féle akadékok es impedjmentomok tartoztattanak, Mostan jmmaron Isten kegyelmességébeol, minthogy ismérem leheteo allapattyát bechwletes Patronus Uram segítségék által hogy jó moggal hozza foghatna, Az országbelyék kewánságok és varakozások szerinthis igyekezném azon hogy towabra ne halladna akaratom: Bizwan azert az Nagod segítségéhez is, Nagod kegyes ajánlása szerint Contentus uolnek, hogy Nd concurrálna az typhographjai ide engedesenek; Mellý vegre, dolgajmat expedjáltam: ordjnálnán hogy Nagod akarattýához és Parancholattýához accomodallýak magokat, és rendelésétel Várjanak.: Nagy okot ad Nd hogy mind ez keonywnek hamarabb waló kj bochtása acceleráltathassek mind penigh egyeb rendleý dolgoknak ugymintt az magyar nemzetnek hasznosoknak és szewkségeseknek kj bochtásjrol býzwabban gondolkodhattasék.

Tarchýa Isten Nagodat jo egésségben. Datum Vjenne die 29 Meñ Martý Anno Domini 1634.

Illustrissimae Dominatione Vestrae

Frater Obsequentissimus
Lauren Ferenczffy

Címzés: Illustrissimo Domino Domino Comiti Adamo de Batthian Sacratissimae Caesareae Regiaequae Maiestatis Camerario et Consiliario, Nec non partium Regni Hungariae Cis Danubianarum Generali Capitaneo etc Domino et Patrono Obseruandissimo.

Országos Levéltár, Batthyány lt., Missiles. 13.776.

2.

Illustrissime Domine Comes, Domine gratiosissime,

Seruitiorum obsequendissima commendationem premissa, Miwelhogy el wégezett szándékom és igyekezetem hogy az Historiat kesedelem nékwl nyomtatás alá vegyem, Az Nagod jó akaratbély kegyes segíthséghe penigh concurrálnán nem kichin subsidjumja lenne, hogy annjwal hamarebb wilágosságra kelne, Býzwan mostannis Nd mindenkoron hozzam, es jó igyekezetnek promouéalásában jó akarattýához, merészlém leuelem által Nagodat megh találány, kéruén és várwán az Nagod promotioját, és hogy Nagod gyamolitasaval urgealtathassam énis az typographijat annjwal inkább azkj mind magamnak keonjnyebtségére esnék, mind penigh az dolgoth accelerálnák. Algya Isten Nagodat minden kiwánta jókkal. Datum Vjennae due ultima Juny. Ao Dominj 1634.

Illustrissimae Dominationis Vestrae

Frater obsequentissimus
Lauren Ferenczffy

Címzés: Illusstrissimo Dno Dno Comiti Adamo de Batthiany partium Regni Cisdanubianarum generali Capitaneo Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis Camerario et Consiliario etc Domino Obseruandissimo.

Országos Levéltár. Batthyány lt. Missiles 13777.

3.

Illustrissime Domine Comes, Domine gratiosissime.

Seruitiorum meorum obsequendissima commendationem praemissa. Nagodat engedelmissen kérem ennekem megh bochtásson, hagi netalántán infortunitasommal bántására lehetek, Mivelhogy szandekomat Nagod tudgya az Historia konjwnek kj bochtása feleol,

az wdeo el mulatas, nem kichin fogiatkozast hoz magawal. Annak okaert az Orszagh es Nemzetnek dichereteertjs semmi munkat faratsagot es keoltséget feol vennyj el végeztem magammal: Hogy penigh, Nagod, Urj és bechewletes oblatioja szerent gyamolom legyen, nagy biztomban Nagodhoz ismeglen bochattam szekeremet dolgojmmal eggyewit az Tjographia eszkéozért, hogy azt az segítésegétis comportaluan az enimmel, annál hama-rebb az dolgozáshoz ember karját kezethesse feol: Háránlik penigh Nagodnakis eorok djehjretire, effele dolognak promoueálása, minthogy az Nemzetes elejnek sok Jó Vitezj. dologbólis emlekezeti foglalwa lesznek benne.

Az Orszagh Articulusit kj nyomtattam, az Pechetest Nk valot az Comorara szokas szerent djrígáltam: Ezeket penigh nem subscribáltattakat tudván hogj pro Officialibus kewánhatna Nagod, im eggynehány exemplart kwideottem Nk, Hogiha teobre szewksege leszen Nk, csak jelenche Kwledek elegendeott.

Vdwarnál valo uj állapotrol mostan semmi ollyast nem irhatok. Ez el múlt napok-ban az Neuburgj Herczegh jéwtt ide. Tegnap eleott penigh Marchio Badensis. Bizonyos-nak hjrdetik kezeonségesen hogj Augspwrgjs accomodálta magát: az Condiókrólsj, minden végére megyek Nk megh irom. Tarchja Isten Nagodat jó egessegben. Datum Vienne 24 Mensjs Martij Anno Domini 1635.

Illustrissimae Dominationis Vestrae

Frater obsequentissimus
Lauren Ferenczffy

Címzés: Spectabili ac Magnifico Domino Domino, Adamo de Batthian, partium Regni Hungariae Cisdanubianarum Presidiorumque; Canisae, oppisitorum Generali Sacratissimae Caesariae Regiaeque Maiestatis Canerario et Consiliario etc., Domino Patrono obseruandissimo.

O. L. Batthyány itr. Missiles. 13, 778.

JENEI FERENC

A kecskeméti református egyház könyvtára. Az Újkollégium árkádjainak boltívei felett, közvetlenül a díszterem alatt van egy hosszú, könyvespolcokkal teli terem: régi nevén Főiskolai Könyvtár, ma a kecskeméti ref. egyház könyvtára. A mintegy 40 000 kötetből álló könyvtár — az alföldi városok viszontagságos történeti múltját tekintve — viszonylag hosszú múltra tekint vissza: 1961-ben ünnepelheti fennállásának 260 éves jubileumát.

Az itt következő történeti áttekintésnek fő szempontját a pusztá adatok felsorolásán túlmenőleg abban kívánom megjelölni, hogy a könyvtár hogyan töltötte be a maga speciális funkcióját; milyen küzdelmek között lett a kizárólag tudományos jellegű iskolai könyvtárból a mai, a nagy nemzeti és kulturális értékeinket népünk széles rétegei felé közvetítő szervvé. Ez a folyamat hosszas küzdelemnek volt az eredménye. Meg kellett küzdeni a könyvtár létrehozásának, továbbfejlesztésének, nyilvánossá tételének anyagi alapjaiért; meg kellett védeni a történeti viharok és elemi csapások (tűzvész) pusztításaitól; be kellett bizonyítani, szinte koronként a fenntartó testületek előtt a könyvtár fontosságát, jelentőségét: hogy nem csupán viszonylagos értékű, múzeális anyag tárolásáról van szó, hanem olyan élő intézményről, mely ha táplálják, gondozzák, maga is táplálja, nőtetni gondviselőit és azon túl sokakat. Amikor a könyvtár fejlődését nem csupán a könyvállomány számbeli gyarapodásában látom, hanem rendeltetés szerinti funkciójának minél teljesebb betöltésében, akkor a könyvtár megteremtéséért, fejlesztéséért és nyilvánossá tételéért vívott küzdelemben a fejlődésnek egyes fázisait jelöltem meg, melyek nagy általánosságban kronológiai sorrendet is jelentenek, de ugyanakkor egyidejűleg egymással összefonódva is jelentkeznek. A könyvtár fejlődés-története két pilléren ível át a jelenbe: 1701-ben jött létre, és 1908-ban lett nyilvános könyvtár. E szemlélet szerint könyvtárunk története három szakaszra tagolódik: 1701—1908-ig, mely idő alatt elsősorban iskolai-tudományos célt szolgált; 1908—1948-ig, a könyvtár nyilvánossá tételétől az egyházi iskolák államosításáig, amikor elvileg már kitárta ajtaját a